

УДК 321.31 (477)

Алієва Саміра Тарлан кизи, аспірант кафедри
трудового права та права соціального
забезпечення КНУ ім. Тараса Шевченка

Щодо соціального захисту трудових мігрантів в Україні

У статті розкрито зміст поняття соціального захисту та визначено його структуру, досліджено особливості соціального захисту трудового мігранта в Україні та специфіку нормативно-правового регулювання соціального страхування, соціального забезпечення, соціальних гарантій працівників-мігрантів в Україні. Встановлено відсутність будь-яких обмежень чи звуження соціальних гарантій для осіб за ознакою громадянства чи територією походження, які на законних підставах здійснюють трудову діяльність в Україні.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальні гарантії, трудові мігранти.

В статье раскрыто содержание понятия социальной защиты и определена его структура, исследованы особенности социальной защиты трудового мигранта в Украине и специфику нормативно-правового регулирования социального страхования, социального обеспечения, социальных гарантий работников-мигрантов в Украине. Установлено отсутствие каких-либо ограничений или сужение социальных гарантий для лиц по признаку гражданства или территорией происхождения, которые на законных основаниях осуществляют трудовую деятельность в Украине.

Ключевые слова: социальная защита, социальное обеспечение, социальное страхование, социальные гарантии, трудовые мигранты.

In the article the content of the concept of social protection and determined its structure, studied especially the social protection of migrant workers in Ukraine and the specifics of legal regulation of social insurance, social welfare, social security of migrant workers in Ukraine. The absence of any limitation or restriction of social guarantees for persons on grounds of nationality or territory of origin, who are lawfully engaged in labor activity in Ukraine.

Keywords: social protection, social security, social insurance, social security, migrant workers.

Актуальність теми. Інтенсифікація міграційних процесів у всесвітньому масштабі та залучення до них України об'єктивно приводить до урізноманітнення складу її населення як за соціальними, так і етнокультурними ознаками. В результаті міграцій посилюється залежність від світогляду і трудових ресурсів чужих держав, їх, переважно зовнішньополітичних, спрямувань та орієнтацій, способу життя, національних традицій. Дані процеси не можуть відбуватися поза політикою держави. Розуміння цієї аксіоми призводить до наявності в системі державної внутрішньої та зовнішньої політики такого структурного елемента, як міграційна політика, її метою є цілеспрямоване впорядкування міграційних потоків, подолання негативних наслідків неорганізованих і неконтрольованих процесів міграції, забезпечення умов для реалізації прав мігрантів, захисту шукачів притулку, біженців, інтеграції тих, хто прибуває до України, в національне, соціально-економічне та культурне середовище проживання. Саме тоді міграційна політика об'єднує різні сфери суспільного життя, трансформує міграцію з негативного на сьогодні для України явища в інструмент збагачення держави [1, с.118].

На сучасному етапі розвитку суспільства пріоритетним напрямком у формуванні соціальної політики держави є соціальний захист. Початок його розвитку сягає особистої доброчинності, якою характеризувалося людське суспільство, починаючи з доісторичних часів. Вияв доброчинності, з одного боку, був виразом природного співчуття, й підтримкою

особистого авторитету, а з іншого – адекватною відповіддю на суспільні потреби [2, с.1].

Доцільним, на нашу думку, перед аналізом специфіки заходів соціального захисту конкретно працівників-мігрантів було би проаналізувати природу та сутність поняття соціального захисту та прийти до єдиного розуміння даного терміну, на основі аналізу думок та тверджень науковців.

Стан наукового дослідження. Дослідженню наведеної проблеми присвятили свої праці такі вчені як В. М. Андріїв, Н. Б. Болотіна, Н.П. Борецька, С.А. Вегера, А.В. Гончаров, І.Ф. Гнибіденко, Д.І. Дема, О.С. Китанський, Л.І. Лазор, Е.М. Лібанова, В.О. Мандибуря, А.О. Медвідь, О.Ф. Новікова, В.В. Онікієнко, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, С.С. Романенко, В.М. Рошканюк, В.А. Рудик, І.Я. Сахань, С.М. Синчук, І. М. Сирота, В.А. Скуратівський, Б.І. Сташків, В.С. Тарасенко, О.Г. Чутчева тощо. Проте, не зважаючи на численні розробки, дослідження і множинність наукових поглядів та ідей, у науковій думці сьогодення слід зауважити на відсутності єдиного підходу до розуміння поняття соціального захисту.

Виклад основного матеріал. Так, Борецька Н.П. пропонує розглядати соціальний захист з кількох позицій, які можна узагальнити: 1) як матеріальне забезпечення громадян похилого віку; у випадку втрати працездатності (тимчасової, часткової, повної); у разі втрати годувальника; при народженні й похованні осіб, по догляду за дітьми та хворими людьми; 2) як перерозподільні відносини, у процесі яких відбувається формування й використання суспільних фондів споживання; 3) як нормативно-правове регулювання норм, прав та обов'язків громадян України на їх матеріальне забезпечення [3, с.172]. В свою чергу, Лопушняк Г.С. зауважує, що досить часто в науковій літературі соціальний захист ототожнюється із соціальним забезпеченням, що є неправомірним, оскільки автор вважає, що соціальний захист є більш широким поняттям, оскільки крім соціального забезпечення включає в себе й соціальне страхування та систему соціальних гарантій [2, с.2]. Вважаємо за необхідне зауважити, що поняття соціального захисту у сучасній юридичній науці та нормотворчій практиці є достатньо новим та не до кінця розробленим. В зв'язку з цим на даний час серед науковців допускаються різні тлумачення щодо визначення даного терміну, а також різні підходи до його розуміння, серед яких слід виділити найбільш основні та істотні його риси та характеристики.

Таким чином, з окресленого, можемо виділити те, що соціальний захист покликаний забезпечити належний рівень життя кожної людини та вирівняти можливості кожного незалежно від стану здоров'я чи інших умов життя, таких, як неможливості знайти роботу, втрати джерела засобів до існування, нещасного випадку тощо. Соціальний захист являє собою поняття ширше, ніж соціальне забезпечення, оскільки включає в себе як соціальне забезпечення, так і соціальне страхування, соціальні гарантії та допомоги.

Під системою соціального захисту сьогодні розуміється сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соціальних інститутів та установ, що забезпечують їх реалізацію та створюють умови для підтримки життєзабезпечення і діяльного існування різних соціальних верств і груп населення, передусім соціально вразливих [4, с.98]. Однією з таких категорій населення є працівники-мігранти, соціальний захист яких отримав своє відображення у національному законодавстві України. Зокрема, уваги заслуговує те, що статус іноземців в Україні визначається згідно із Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 року №3773-VI [5]. Відповідно до ст.3 якого передбачено, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть

такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їх перебування, мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод людини.

Статтею 4 зазначеного вище Закону закріплено, що іноземці та особи без громадянства, які відповідно до закону прибули в Україну для працевлаштування та отримали посвідку на тимчасове проживання, вважаються такими, які на законних підставах перебувають на території України на період роботи в Україні [5].

Як бачимо, даним нормативним актом іноземці та особи без громадянства (до них, очевидно, можна також віднести і іноземних громадян та осіб без громадянства, які мігрують до України з метою пошуку роботи, тобто працівників-мігрантів) у своєму правовому статусі прирівнюються до громадян України, за винятками відповідних прав та обов'язків, що прямо визначені Конституцією України [6]. Проте, аналізуючи наведену законодавчу норму, звертаємо увагу на те, що у ній для отримання усього кола прав та свобод іноземець чи апатрид повинен перебувати в Україні на законних підставах. Очевидно, що у даному випадку існує неврегульованість правового статусу нелегальних працівників-мігрантів, тобто осіб, що перебувають в Україні без належно оформлених підстав для такого перебування. Дана проблема, на нашу думку, потребує подальшого врегулювання та вивчення.

Так, вище було зазначено, що структура соціального захисту включає такі елементи як соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальні гарантії, то вважаємо доцільним розглянути особливості правового регулювання кожного елемента соціального захисту працівників-мігрантів в Україні. Щодо соціального страхування, то Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 року №16/98-ВР [7] визначені види такого страхування. Це наступні види: пенсійне страхування, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням; медичне страхування; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; інші види соціального страхування. Кожен із вищенаведених видів соціального страхування регламентується відповідним спеціальним нормативно-правовим актом.

Так, наприклад, статтею 5 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [7] серед принципів соціального страхування в Україні зазначається принципи обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, та осіб, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), громадян - суб'єктів підприємницької діяльності та паритетності представників усіх суб'єктів загальнообов'язкового державного соціального страхування в управлінні загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

З зазначених законодавчих положень можемо зробити висновок, що соціальне страхування в Україні не містить винятків за ознакою громадянства особи. Тобто Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [7] встановлено рівні можливості як для громадян України, так і для іноземців та апатридів щодо можливості реалізації права на соціальне страхування, проте однією з умов для здійснення соціального страхування працівників-мігрантів є працевлаштування їх за трудовим договором на підприємстві, установі, організації, чи у фізичної особи, або забезпечення себе роботою самостійно при умові сплати

страхових внесків. Більш того, Основами закріплено принцип паритетності усіх суб'єктів загальнообов'язкового державного соціального страхування в управлінні загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Так, заглиблюючись у види соціального страхування, слушно проаналізувати норми Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003 року №1058-IV, [8] стаття 12 якого визначає, що особи, які досягли 16-річного віку та не належать до кола осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню відповідно до статті 11 цього Закону, у тому числі іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають або працюють на території України, громадяни України, які постійно проживають або працюють за межами України, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, мають право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Відповідно до статті 8 Закону №1058-IV іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування нарівні з громадянами України на умовах та в порядку, передбачених цим Законом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [8]. Аналізуючи законодавство України щодо соціальних гарантій, звертаємо також увагу на те, що у ньому відсутні будь-які обмеження чи звуження таких гарантій для осіб за ознакою громадянства чи територією походження.

Необхідно також зауважити, що з метою регулювання питання соціального захисту трудових мігрантів Україною було підписано ряд угод з іншими країнами, наприклад, Угода між Урядом України та Урядом Республіки Вірменія про трудову діяльність та соціальний захист громадян України та Республіки Вірменія, які працюють за межами своїх держав від 17.06.1995 [9], Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про трудову діяльність і соціальний захист громадян України і Росії, які працюють за межами кордонів своїх країн від 14.01.1993 [10], Угода між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про трудову діяльність і соціальний захист громадян України та Республіки Молдова, які працюють за межами кордонів своїх держав від 13.12.1993 [11], Угода між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про трудову діяльність та соціальний захист громадян України та Республіки Білорусь, які працюють за межами своїх держав від 17.07.1995 [12], Угода між Урядом України та Урядом Литовської Республіки про взаємне працевлаштування громадян від від 28.03.1995 [13], Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємне працевлаштування працівників від 16.02.1994 [14], в яких передбачено, що трудова діяльність працівників-мігрантів оформлюється трудовим договором (контрактом) і вони мають право на повний комплекс соціального забезпечення (всі види допомог та виплат, які надаються громадянам у разі захворювання, вагітності та родів і в інших випадках), соціального страхування (відшкодування шкоди внаслідок трудового каліцтва, внаслідок професійного захворювання), які здійснюються відповідно до законодавства Сторони на території якої вони працевлаштовані.

Висновок. На основі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що особи без громадянства та іноземці, які працевлаштувалися на території України мають задеклароване та офіційно нормативно закріплене право на отримання відповідних соціальних гарантій нарівні з громадянами України. Проблеми щодо охоплення соціальними гарантіями працівників-мігрантів в Україні та застосування даних гарантій при оплаті праці та наданні інших видів забезпечення можуть виникнути на стадії реалізації права на працю,

та великою мірою наведені особливості будуть залежати від статусу трудового мігранта. Зокрема, очевидним є те, що легальні трудові мігранти, які офіційно працевлаштовані на території України, та їх роботодавці діє згідно чинного законодавства України, будуть охоплені усією повнотою соціальних гарантій. Проте, стан реалізації та дотримання соціальних гарантій при оплаті праці та здійсненні соціального забезпечення нелегальних працівників-мігрантів в Україні буде залежати лише від волевиявлення роботодавця такого мігранта, оскільки на даний час відсутні ефективні правові механізми впливу на сферу неофіційного працевлаштування у напрямку забезпечення обов'язковості дотримання соціальних гарантій держави та врахування розмірів мінімальних прожиткових мінімумів і мінімальної заробітної плати при оплаті праці у разі нелегального працевлаштування осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мозоль А. Характеристика і аналіз міграційного законодавства та міграційних процесів в Україні / А. Мозоль // Право України. – 2001. – № 4. – С. 118–122.
2. Г.С.Лопушняк. Соціальний захист населення: теоретична концептуалізація та особливості державного управління / Г.С.Лопушняк // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип.2 (33). – с.1-7.
3. Борецька, Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми: монографія [Текст] / Н.П. Борецька. – Донецьк: Янтар, 2009. – 293 с.
4. Социальная работа: теория и практика: Учеб. пособие / Отв. ред. Е.И.Холостова, А.С.Сорвина. -М.: ИНФРА-М, 2001. - 427 с.
5. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. №3773-VI // Відомості Верховної Ради України, 2012, №19-20, ст.179.
6. Конституція України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1996, №30, ст.141.
7. Основи законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. №16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1998, №23, ст.121.
8. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. №1058-IV // Відомості Верховної Ради України, 2003, №49-51, ст.376.
9. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Вірменія про трудову діяльність та соціальний захист громадян України та Республіки Вірменія, які працюють за межами своїх держав: Міжнародний документ від 17.06.1995. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/051_628/conv
10. Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про трудову діяльність і соціальний захист громадян України і Росії, які працюють за межами кордонів своїх країн: Міжнародний документ від 14.01.1993. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_266
11. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про трудову діяльність і соціальний захист громадян України та Республіки Молдова, які працюють за межами кордонів своїх держав: Міжнародний документ від 13.12.1993. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/498_159/conv
12. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про трудову діяльність та соціальний захист громадян України та Республіки Білорусь, які працюють за межами своїх держав: Міжнародний документ від 17.07.1995. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/112_005
13. Угода між Урядом України та Урядом Литовської Республіки про взаємне працевлаштування громадян: Міжнародний документ від 28.03.1995. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/440_021
14. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємне працевлаштування працівників: Міжнародний документ від 16.02.1994. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_026/conv